

BARANYAI FALUK NEVÉRŐL

A Művelődési Tájékoztató előző számában megkezdjük a baranyai faluk neve eredetének ismertetését. E cikkben újabb helynevek eredetének magyarázatát adjuk.

Kökönyös. Ma nem önálló község, mint a múltban, hanem Komló bányaváros egy része. Neve azonos a magyar *kökényes* szóval, s jelentett kökénybokorral fedett, benőtt területet. A név a természetes táj ősi növényzetének emlékét őrizte meg tájnyelvi alakban.

Borjád. Bizonyára sokan a magyar borjú szóval hozták összefüggésbe községük nevét. Megnyugtathatom a borjádiakat, hogy nem így van. Nevük a kereszténységből ismert *Barnabás* ~ *Barlabás* személynévvel azonos. A magyarban gyakori volt e név első részének *Barla* ~ *Balla* alakja. A falu neve *Barlád* ~ *Barlyád* alakban lett falunévvé. A név végén lévő *-d* képző először kicsinyítő-, becézőképző volt, amelyből a földrajzi nevekben sűrűn való előfordulása során valószínűleg földrajzinévképző feladatot éreztek ki. Tehát a falu neve mai magyarsággal a. m. Barnabácska.

Liptód. Sokáig homály fedte e falunak a nevét, amíg *Györffy György* kitűnő Árpád-kori történészünk kiderítette, hogy a pécsváradi apátság 1220 körül készített alapítólevelének *Likitót* nevével azonos. 1292—1297 között *Lyukitót* néven említik. A név második része azonos *tót* szavunkkal, amelynek a régi magyar nyelvben nemcsak szlovák, hanem elsősorban a kiterjedtebb *szláv* jelentése volt. Eredetileg tehát itt délszláv származású lakosság élt. A *Lyuki-* első rész a magyar *lik* ~ *lyuk* szóval függ össze. Több baranyai falu nevéből ismerjük e jelzőt. Jelentése valószínűleg olyan falut jelentett, amely földbevájt lakótelepből állt. Baranyában Boda mellett létezett *Likiboda* falu, míg az elpusztult *Liki* falu Ibafa közelében állhatott.

Majs. E községnek a neve szintén személynév, mégpedig a zsidó *Mózes* névnek szláv *Mojs* alakjával azonos. Természetesen mint alanyesetben alkalmazott személynév, kétségtelenül magyar névadás eredménye. A *Mojs* > *Majs* változásban ugyanaz a nyíltabbá válás jelentkezik, mint amelyet a magyar nyelv más szavaiban is tapasztalunk. Az *u* hang először *o*-vá, majd *a*-vá alakult át. E fejlődésnek szép példája Arad város neve, amely eredetileg a magyar úr szóból Urod, majd Orod, s a mai magyarban Arad lett. De Baranyában is van ilyen példa. A már említett *Boda* község neve azonos *Buda* névével. Csak míg utóbbit gyakori írásbeli előfordulása megőrizte eredeti alakjában, a kis baranyai

falu nevét nem védte a magánhangzók nyíltabbá válási folyamatával szemben semmi.

Felsőegerszeg. Mindannyian érezzük, hogy e hegyháti falucskának jó magyar neve van, azonban mégsem közérthető. Nevében a *Felső-* jelző jelentette a megye déli részében fekvő, hasonlóan *Egerszeg*-nek nevezett községtől való megkülönböztetést. A magyar nép egyébként az északi irányt mindig felfelé valónak mondja, míg a déli irány az alsó. A mindkét falu nevében jelentkező *eger* szó annyit jelent mint 'éger' azaz *égerfa*, vonatkozás a természeti tájban előforduló ősi növényzetre. A földrajzi nevekben gyakran szereplő *szeg* szavacska jelentése jelen esetben 'szöglet, folyóvíz alkotta kanyarulat'. A falu nevének jelentése végeredményben jelentette azt a kis vízfolyás kanyarulatot, amely égerekkel volt benőve, s ahol az első települők megülték a falu helyét.

Magyaregregy. Hasonlóképpen ennek a szépen fejlődő magyar falunak a neve is összefüggésben van az égerfával, vagy ahogy sokan ismerik, a berekfával. A név eredete egy 1235-re keltezett okirat alapján víznévre vezethető vissza. Ekkor ugyanis községünk még nem létezett, hanem *Egregy* néven nevezték ekkor a mai Hidasvölgyben eredő, Magyaregregy, Kárász, Szászvár irányába folyó patakot. S valóban, aki ismeri a Vízvölgyet, mert viseletéről híres népe így nevezi a Mecsek egyik legszebb völgyét, ma is láthatja, hogy az ott folyó vízmentét széptermetű égerfák szegélyezik. Az *Egregy* szó jelentése tulajdonképpen 'égeres' s hasonló képzést számost találunk a magyar nyelvben: Somogy, Nyárágy, Szilágy stb.

Kisbeszterce. A hegyháti járás e kis falujának a neve nem magyar. A név először a török megszállás után bukkan fel, *Bisztrice* alakban. Feltehető, hogy a török időkben bevándorolt, s ittmaradt délszláv lakosság névadása. A név a szláv *bystrb* 'gyors, sebes' jelentésű melléknévből alakult *-ica* képzővel. Ugyanúgy, ahogy a magyarban Sebes szóval neveznek vízfolyást, nevezték el a szlávban is a Besztercén átfolyó kis patakot, majd erről a községet. A *Kis-* jelzőt az erdélyi Beszterce várostól való megkülönböztetés miatt kapta a század elején.

Köblény. Nagyon érdekes ennek a falunak a neve, és az, ahogy a mai napig alakult. A falu eredeti magyar neve *Köbli*. A szomszédos Kárász falunak magyar népe ma is így nevezi, bizonyoságul annak, hogy évszázadok óta apáról-fiúra szállva őrizte meg e nevet. A név azonos a magyar *köböl* 'egy űrmérték' szóval. Ma talán különös lenne, ha valakit kilónak, vagy liternek neveznének, de régen, amikor egyelemű nevek járták, gyakran foglalkozási eszközből származtak a személynévek. Így ismerünk cseber azaz csöbör elnevezésű személyt is, amely szintén régi űrmérték. A *Köböl* nevű ember tulajdonát régen „*Köböli*” névvel illették, úgy ahogy van Apáti 'apáté', Jánosi 'Jánosé' stb. A *Köböli* falu nevét azután a szó és nyelvhasználat *Köbli*-re rövidítette. Ugyanúgy, ahogy a Püspöki 'püspöké' nevet ma *Püski*-nek, *Piski*-nek ejtik. Ezzel megmagyaráztuk, hogy honnan van *Köbli* község régi neve. Adósak vagyunk azonban a mai magyar névvel, hogy lett a *Köbli*-ből *Köblény*? Nagyon érdekesen. A török kiverése után a megyében nagyon sok helyen görögkeleti vallású pásztornép, a rácok telepedtek meg. Amíg a török itt volt, állataikkal bekóborogtak nagy területeket, legelőket keresve. A török kiverése után, az újra meginduló földművelés nem tűrhette a nyájaikkal vándorló rácokat, hanem letelepedésre kényszerítették őket. Jórészüik nem tudta ezt megszokni, ezek visszavándoroltak a Balkán hegyeibe, ahonnan jöttek, míg kisebb részük, mintegy 70 faluban, letelepedett. Ilyen rác falu volt *Köblény* is, ahonnan azonban német telepesek hamar kiszorították őket. Az idegenajkú lakosság volt az, amely a magyar falunév helyhatározóragos alakjából alkotta meg falujának új nevét. Vagyis *Köbli* + *n* helyha-

tározórag adta név *Köblin*. E név úgy keletkezett, hogy az új, a magyar nyelvet alig ismerő lakosok a falu nevének legtöbbször helyhatározóragos alakját hallozták. Hol lakik? *Köblin*. Hol a földje? *Köblin*. Ez természetesen nem elszigetelt jelenség. A Duna mentén fekvő nagyközség neve így lett Apáti-ból Apatin, az Újvidék mellett fekvő Kölpi községet ma Kölpény néven ismerjük, s a bácskai Temerin község is régen csak Temeri volt.

A névmagyarozatból nagyon szépen látjuk, hogy ez egyúttal szorosan összefügg a község történetével.

Mágocs. Egy híres magyar nemzetségnek a *Szente—Mágocs* családnak emléket őrző falunk neve. A név második tagja adta a falu nevét is. A falunév első szótagja a magyar *mag* szócskával azonos, a -cs betű kicsinyítőképző, mint már más névnél említetttem. A név tulajdonképpen *Magcs* lehetett, azonban a magyar nyelv ismert ellenszenve a mássalhangzótorlódással szemben, ugyanúgy mint az említett Márk > Márok fejlődésnél, itt is egy *o* betűvel enyhítette a kiejtés nehézségét. A név értelme a becéző anyai gyöngédséget mutatja, amikor gyermekét *Magocska* néven nevezte el. Jól ismerjük a mai nyelvből az *édes magzatom* megszólítását a kis gyermeknek. Ugyanezt fejezi ki a régi magyar *Mágocs* név is.

Magyarhertelend. A falu *Hertelend* neve személynévi eredetű. Ma is gyakran halljuk: „be hörtelen ember”, azaz *hirtelen*, gyors felindulású ember. Ebből a személyi tulajdonságból eredt a régi magyar *Hertelen* személynév, a mai községnév végén a -d betű becézőképző (esetleg helynévképző).

Magyarszék. E falunak a nevében szereplő *szék* szó ma már csak egyes nyelvjárásokban ismert. Azelőtt általános jelentése *‘mocsár’* volt, azonban a szláv jövevénytő jóformán teljesen kiszorította. Jelentette tehát azt a nedves, vizenyős, mocsaras területet, amely mellett a falu megtelepült.

Mecsekjános. Ismertetésem általános bevezetőjében részletesen elmondtam a magyarságnak azt a helységnévadó készségét, hogy személynéveket alanyesetben földrajzi nevekként használ. Európai tartózkodása alatt ért hatások során elhagyta e szokást, s a helybeli, elsősorban szláv népek szokása szerint a magyarság is birtokos esetben lévő személynévvel (köznévvvel) kezdte a névadást gyakorolni. Így keletkezett *János*i falu neve is, amely a régi magyar *Jánosé* elnevezést őrizte meg. Hasonló elnevezés Apáti *‘apáté’*, amely valamely apátság tulajdonára vonatkozott, vagy például Baranyában Drávapiski neve, amely a régi *Püspöké* ~ *Püspöki* > *Püski* ~ *Piski* névsoron keresztül alakult ki. Nagyon érdekes, hogy ez a névadás nem sokáig tartott, hamar nyomaveszett. Ízelítőül a névkutatás tudományából bemutatom, hogy miként lehetett ezt megállapítani, korban elhatárolni. Megfigyelték a kutatók, hogy ez a birtokrag (-é ~ -i) népnevekkel is előfordul. Van tehát Tóti, Horváti, Németi, Csehi, Olaszi. Ezzel szemben nincsen egyetlen *Oláhi*, *Besenyői*, *Kuni* helységnévünk. Ugyanígy nem találunk pogánykori magyar személynévből képezve, tehát nincsen *Árpádi*, *Szabolcsi*, *Tasi* stb. Ez tehát azt jelenti, hogy a XI. század közepéig beköltözött népek nevéből nem alakult (besenyők, bőszőrmények, kálizok stb.), hanem ezek nevéből Bőszőrmény, Kalász, Besenyő helységnévek keletkeztek. A XIII. század határán túl már divatjátmulta e névadás, amit bizonyít az, hogy nincs egyetlen *Oláhi* községnevünk sem. Megfordítva annyit is jelent ez, hogy a románság beköltözése egyes pontokra legkorábban a XIII. századra tehető. Megerősíti ezt az is, hogy a XIII. század derekától virágzó -falu, -falva, -telek, -háza stb. névadásban már megjelenik *Oláhtelke* (első adat 1283-ból Oláhteluk Bihar megyében) és *Oláhfalu*. Ugyanígy nem alakult a kúnok nevéből sem, holott ezekről biztosan tudjuk, hogy a XIII. század közepén Már Magyarországra jöttek.

Ebből a törvényszerűségből volt tehát megállapítható, hogy *Mecsekjános*i község névadója, egy *János* nevű ember — annak ellenére, hogy meglétére semmiféle írásbeli adatot nem ismerünk — 1000 és 1300 között élt, s róla nevezték el a falut. S valóban az első írásbeli nyomát 1254-ben *terra Janus* néven találjuk egy latinnyelvű oklevélben.

Dunaszekcső és Szökéd. Bizonyára meglepetéssel olvassák e két falu nevét egymás mellett. Hogyan kerülhet össze e két, ma egymástól annyira eltérő név? Röviden elmondom. Első történetírónk, az ismeretlenség ködébe burkolózó Anonymus írja a következőket: „Árpád vezér nem csekély ajándékokat adott; azonkívül Ödnek, Ete fiának a Duna mellett földet számtalan néppel együtt. S azon a helyen Őd a vidék népét meghódítván várat épített, melyet közönségesen *Zecuseu*-nek nevezett azért, mert ott magának széket és állandó lakot állított.” (Pais Dezső fordítása). Ezt a régies írású *Zecuseu*-t Pais Dezső magyarázata nyomán *Szeküsei*-nek kell olvasni. Így már ismerősebb, s egy pár elolvasás után fülünkben cseng a mai magyar nyelv „szököső” azaz „szökdöső” gyakorító ige alakja, amely nyilván „ugráló, ugrándozó” gyermeket jelentett. Megvan ez a mai magyar nyelvben is! Említettem Illocska névfejtésénél, hogy a magyarban a *kcs* hangkapcsolatot *csk*-nak oldja fel a nyelvünk, hangátvetéssel. Így történt itt is. Szököső > Szökső > Szökcső > Szöcske az alakulás sora. A mai magyar nyelvben megvan a szöcske szó, ami ugyan a rovarnévül szolgál, de nagyon jellemző elnevezése ennek a nagyokat ugró rovarnak.

Ugyanígy vagyunk *Szökéd* falu nevével is. A lakossága ma is rövid ö-vel ejti, és ez a helyes. Nevünknek nincs semmi köze — a népdalokból, megszólításokból jól ismert *szöke* szóhoz. Hanem szintén a szökik igének származéka, azaz *szökö* igenév + -d képző, amelyről már többször volt szó.

Szöke. Ellentétben az előző községnevekkel, e kis falunak neve valóban a sokszor emlegetett *szöke* szavunkat őrizte meg, feltehetően személynévi származású névadás eredményeként.

Ibafa és Ipacsfa. Ismét két községnev, amelynek lakói bizonyára nem gondolják, hogy azonos nevű emberek neveit viseli szülőfalujuk. A régi magyar személynévanyagban gyakran felbukkan egy név, az *Iba*, amelynek egyelőre értelmét nem tudjuk (1086-ban Koppány mellett említik Iba hídját, 1237-ben Iba erdővót, 1234-ben Iba lovászt nevezik meg). Ezt az *Iba* nevet őrizte meg *Ibafalva* neve, amelyet ma *Ibafa* néven ismerünk. Ennek az *Iba* névnek — olvasóim most már bizonyára rájönnek — -cs becézőképzővel alakult származéka az *Ibacs* > *Ipacs* személynév, ahonnan a mai *Ipacsfalva*, azaz a mai *Ipacsfa* nevét kapta.

Egy régebbi — ma már túlhaladott névfejtés nyomán — eléggé elterjedt az a nézet, hogy név *Iba* része a német *Eibe* „tiszafa” szóval azonos, s a falunév értelme tulajdonképpen *Tiszafa* lenne. Ez természetesen téves megoldás, hiszen a falu eredetileg *Ibafalva* volt, az első tagnak feltétlenül személynévnek kellett lennie. Egyébként is honnan került volna elő ilyen fele német — fele magyar névadás ezen a területen — amelyen, elárulhatom, hogy a legújabb történeti kutatás a tatárjárás előlőtről székelveket mutat ki.

Szebény. Nagyon érdekes, és a magyar földrajzi névadás történetében tanulmányos szerepet játszik ennek a magyar falunak a neve. A falu eredeti neve *Szebegény*. Itt volt a régi híres szebegényi apátság, amelynek sajnos még romjait sem láthatjuk. Az apátság nevét ma egy Hont megyei község, *Zebegény* őrzi. Hogy került e hasonló nevű község a visegrádi várral szemközi Dunapartra? Megint a magyar földrajzi névadásra jellemző módon. A Duna parti falunak eredeti neve *Almás* volt, s mint ilyen a baranyai *Szebegény* monostor tulajdona volt. Ugyanúgy, ahogy az előzőkben rámutattam a személynév (birtokos) és bir-

tok nevének azonosságára, hasonlóan fogták fel a szebegényi monostort is őseink, s birtokát egyszerűen *Szebegény*-nek nevezték. Lassan az *Almás* név elefelejtődött, s ma így őrzi a Duna partján egy község a baranyai szebegényi apátság emlékét. A *Szebény* < *Szebegény* név fejlődése ugyanolyan magyar nyelvi alakulás mint pl. a tavarnok > tárnok, Püspöki > Piski, a baranyai Bános falu neve a régi Bálványosból stb. Még csak annyit fűzök e névhez, hogy szintén személynévi eredetű, s a mai lengyel személynévhasználatban kedvelt *Zbigniew* keresztnévvel azonos. A Duna menti *Zebegény* nevét tévesen ejtik Z-vel, helyesen azt is Sz-szel kellene ejteni. Ennek oka helyesírásunk módosulásában keresendő. A régi magyar helyesírásban volt egy korszak, amikor az sz betűt z-vel írták. Később áttértek az sz betűs jelölésre, azonban egyes földrajzi nevekben archaikus írásmóddal megmaradt az Sz betű Z-vel való írása. Sokan ezt nem tudva, ma már Z-ként ejtik. Így vagyunk Zala megye nevével is, helyesen Szala a kiejtése. Bizonyítja az a sok magyar család, aki Szalay-nak azaz 'zalai'-nak nevezi magát. De maradjunk Baranyában, itt is előfordul ez. Ma mindenki Zobákpuszta néven ismeri a Mecsek hegység legmagasabban fekvő településének nevét. De az öreg hosszúhetényi magyarok — helyesen — Szobák-nak ejtik, pedig bizonyára nem tudják, hogy benne a Szoboszló név egy szláv kicsinyítőképzős alakját őrizték meg. A régi magyarban a Szoboszló személynév a szláv Sobieslaw-nak felel meg, innen származik a gyógyfürdőjéről híres Hajdúszoboszló város névadójának (birtokosának) a neve.